

Терехов Р.Г.

*аспірант кафедри цивільного права
Запорізький національний університет*

ФАКТОР БЕЗПЕКИ В МЕХАНІЗМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПЕРУКАРСЬКИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Стаття присвячена актуальним питанням захисту прав споживачів. З огляду на переорієнтацію вектора спрямованості правового регулювання цивільних правовідносин на людину, її потреби, інтереси, права, свободи (антропоцентричність), їх задоволення, виникла нагальна потреба в забезпеченні створення та ефективного функціонування приватно-правового механізму в даній сфері.

Сфера приватності отримала свій прояв у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) 2003 р., що є результатом усвідомлення її ролі та значення для життя людини. Наразі виникла потреба в розумінні сутності, критеріїв, орієнтирів, принципів, факторів, які мають вплив на неї.

Звичайно, не можна абстрагуватися і відкидати роль та значення публічного права в забезпеченні приватних прав, оскільки в спеціальній правничій літературі констатовано, що, здебільшого, споживач у сучасних реаліях ринкової економіки є слабкою стороною. Врівноважити правове положення такої особи з метою забезпечення одного з ключових принципів цивільного права, а саме принципу рівності, здатне право публічне, яке в силу властивих йому методів впливу на учасників правовідносин здатне створювати обмеження в реалізації в т. ч. і цивільних прав (йдеться про заборону зловживання правом).

Вважаємо, що одним із таких узагальнюючих важливих критеріїв-принципів може стати фактор безпеки, який є одночасно й умовою договору, і його синхронною метою, і критерієм дотримання прав особи, і підставою захисту прав особи, права та охоронювані законом інтереси якої порушено.

Не винятком є і сфера захисту прав споживачів перукарських послуг. Особа, яка надає такі послуги (до речі, як і будь-які інші роботи, товари, послуги), має усвідомлювати, що, за умови вступу у відповідні правовідносини, йдеться не лише про те, що ми звикли вважати предметом договору, метою договору і т. д., а й про те, що права замовника (споживача), закріплені в Книзі 2 ЦК України, не повинні бути порушені, тобто про комплекс всіх належних особі прав (прав людини). Безпека є тим фактором, який є, окрім зазначеного вище, маркером наявності стану непорушності означених прав та інтересів споживача, не винятком із якого є і відносини у сфері надання перукарських послуг.

Консумерський рух, який розпочався у світі в середині минулого сторіччя, зробив вагомий внесок у сферу забезпечення природних прав людини. Звичайно, якщо йшлося спочатку про права споживачів робіт, товарів, послуг, про їх суто споживчі права, які витікали з договірних відносин, то наразі передбачається дещо більше, а саме усвідомлення розуміння прав споживачів у широкому та вузькому значеннях. Останнє – це створення ефективного механізму правового регулювання правовідносин за участю суб'єкта підприємницької діяльності і споживача, що стало результатом визнання публічних договорів про приєднання; закріплення нормативних обмежень прав надавачів (продавців, виконавців) робіт, товарів, послуг; покладання на них додаткових обов'язків, які мають слугувати забезпеченню прав та інтересів слабкої сторони договору (споживачів); створення додаткових нормативних гарантій здійснення та реалізації прав споживачів. Фактично йдеться про нор-

мативне закріплення умов договору, визнання яких умовою договору споживач, як слабка сторона, був не в змозі вимагати.

Проте наразі можна говорити і про права споживача в широкому розумінні, тобто про діалектичний зв'язок, зумовленість і взаємозалежність правовідносин, прав, інтересів учасників цивільних правовідносин, необхідність гарантування, не лише визнання, але й створення сприятливих умов для реалізації комплексу всіх належних фізичній особі прав, властивих їй цивільно-правовому статусу.

Звичайно, не винятком є і сфера надання перукарських послуг. Однак можна констатувати, що сфера перукарських послуг загалом обійдена увагою як цивільного законодавства, так і наукової спільноти. Хоча, зважаючи на значення ролі якості перукарських послуг для забезпечення суспільного існування людини, ця тематика є актуальною, адже будь-який психолог підтвердить, що внутрішнє усвідомлення свого естетичного вигляду, реалізованого в зачісці, додає людині впевненості в собі, сприяє її соціалізації і може призвести до досягнення бажаних результатів, мети чи взагалі реалізації прав людини, і навпаки.

Отже, це свідчить про роль та значення результатів перукарської діяльності щодо окремо взятої людини, яке відповідає нормативному визначенню здоров'я людини і безпеці в її широкому розумінні.

Дослідження даної теми є продовженням започаткованої в цивілістиці тенденції дослідження особливостей правового регулювання споживчих правовідносин взагалі і в окремих сферах підприємницької діяльності зокрема.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень варто назвати дисертаційне дослідження Г.А. Осетинської «Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України» (2006) [1]; М.М. Гудима «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг» (2012) [2] та О.М. Коршакової «Захист прав споживачів житлово-комунальних послуг: цивільно-правовий аспект» (2014) [3] та ін.

Однак досі жодних досліджень, присвячених захисту прав споживачів перукарських послуг, в Україні не було.

Формулювання завдання дослідження. Зважаючи на важливість теми в житті людини і відсутність досліджень у згаданій сфері, відсутність гарантій та ефективного механізму цивільно-правового захисту прав споживачів перукарських послуг, говоримо про нагальну потребу в проведенні всебічного цивільно-правового аналізу наявного стану правового регулювання відносин у досліджуваній сфері, усвідомлення ідеальної моделі механізму цивільно-правового регулювання правовідносин у цій сфері, вироблення пропозицій щодо чітких критеріїв цивільно-правової охорони та захисту прав споживачів, серед яких чільне місце має належати безпеці споживача в широкому її розумінні.

У цьому полягає мета даного дослідження. Окрім іншого, серед завдань, які автор ставить до даного дослідження, є внесення пропозицій до чинного законодавства, яке б забезпечувало права та інтереси споживачів перукарських послуг; містило ефективний механізм захисту прав та інтересів означеної категорії осіб; науково обґрунтованих підходів та критеріїв до такого механізму.

Виклад основного матеріалу. Головною проблемою є традиція визнання правовідносин із задоволення перукарських потреб споживача послугами. «Перукарські послуги» – навряд чи хтось із юристів вимовить «перукарська робота» або «підряд на зачіску» і т. п. Однак, з погляду цивілістики, за своїми ознаками та наслідками ці правовідносини слід визнавати роботою – їм властиві всі ознаки роботи. Отже, йдеться про підряд. Відповідно, до цих правовідносин слід застосовувати ті приписи цивільного законодавства, які регулюють підрядні правовідносини.

Іншими словами, йдеться про підрядний характер таких правовідносин. Споживач (замовник), здебільшого, очікує на результат, який може сприйматися оточуючими не лише візуально.

На повірку і сутність правовідносин, у яких одна зі сторін щодо іншої здійснює діяльність, яка не лише споживається в процесі надання, але й має своїм наслідком матеріалізований результат, навряд чи можна називати послугами.

Для обґрунтованості висновків порівняємо ознаки, властиві двом видам договорів, – послуг та підяду.

Так, В.І. Борисова визначила ознаки, властиві договорам послуг. Вони: 1) мають нематеріальний характер, а їх результат не набуває уречевленого вигляду; 2) тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності); 3) не збігаються із самими діями (здійсненням діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо [4, с. 267].

М.О. Нечипуренко визначив основні риси підрядних договорів, через призму яких спробуємо визначити правову природу договору про надання перукарських послуг (є вони такими чи все-таки роботою – підрядним договором), оскільки певному типу договору притаманні унікальні істотні умови, які виражають основний зміст прав і обов'язків сторін. Застосування засобів цивільно-правового захисту порушених прав пов'язане із цими правами споживача.

Так, до таких ознак підрядних договорів він відніс:

– «їх об'єктом є створення нової або переробка (обробка) існуючої речі або виконання іншої подібної роботи. Їх результатом є створення чи переробка матеріальної речі;

– у цих договорах ризик випадкової загибелі предмета підяду або неможливості закінчення роботи несе підрядник;

– о договори підяду, зазвичай, спрямовані на перехід права власності на результати робіт від підрядника до замовника;

– моменти укладення і виконання договорів підяду ніколи не збігаються, тоді як у договорах купівлі-продажу вони можуть збігатися;

– виготовлена продукція є індивідуально-вираженою річчю і спрямована на задоволення індивідуальних вимог замовника;

– договір підяду регулює відносини, що виникають як у сфері обігу, так і у сфері виробництва;

– договором підяду річ може виготовлятися з матеріалу як підрядника;

– завдання на виготовлення чи ремонт речі видає замовник» [5, с. 74].

Безперечно, всі означені ознаки стосуються досліджуваного нами договору і відповідних правовідносин.

Як наслідок, за визнання досліджуваних правовідносин підрядними до них мають застосовуватися відповідні наслідки, – права замовника, закріплені в ст. 852 ЦК України, серед яких – у разі відступу підрядника від умов договору, що погіршило роботу, замовник має право за своїм вибором вимагати безоплатного виправлення цих недоліків або виправити їх за свій рахунок з правом на відшкодування своїх витрат чи відповідного зменшення плати за роботу.

Водночас ми не можемо не визнавати того факту, що для багатьох споживачів, особливо жіночої статі, важливим фактором є не лише результат певної діяльності (роботи), вираженого в матеріалізованому вигляді (форма зачіски, колір і т. д.), скільки мотивація, яка лежить в основі вибору виконавця.

Такою мотивацією може бути (а може і ні) старанність перукаря, його досвід, особиста харизма, чарівність, чуйність і навіть тембр голосу. Подекуди – привабливість спілкування саме з даною особою. Всі ми неодноразово чули про руку майстра, якого волосся «слухається»; «легку руку», після якої волосся стає кращим чи краще росте і т. п. Такими мотивами не варто нехтувати.

Так, свого часу О.С. Іюффе стверджував, що природу договору визначає його основна мета [6, с. 28]. У договорі про задоволення перукарських потреб споживача такою метою виступає кінцевий результат, але не завжди ці потреби варто зводити лише до нього. Як ми вже зазначали, мета може наповнюватися більш ємним змістом, який у підсумку призводить до «розмитості» послугової чи підрядної природи даного договору.

Свого часу Г.В. Самойленко в своєму дисертаційному дослідженні [7, с. 67] звернув увагу і підтримав пропозицію Є.Д. Стрельцової визнати існування проміжного типу договорів, – підрядоподібних, які б включали в себе окремі ознаки, властиві як договору підряду, так і договору послуг [8, с. 5].

Але складність такого підходу полягає у виборі норми, яка б регулювала ці правовідносини та наслідки невиконання чи неналежного виконання умов договору.

Та і безпека, яку ми назвали одним із визначальних факторів досліджуваного договору, додає складнощів, а за нею і категорія ризику, яка неодмінно її супроводжує. Адже, якщо безпека є станом нормального здійснення, реалізації прав особи, то ризик є фактором, який містить загрозу порушення рівноваги цього стану.

У 20-ті рр. ХХ ст. В. Серебровський та М.М. Агарков звертали увагу, що ідея ризику проходить через усе цивільне право [9, с. 6]. Зрештою, цивілістика знає і ризик випадкової загибелі речі, і несення ризику виконавцем (підрядником) за договором підряду, і ризик невиконання зобов'язань за договором його стороною, і ризики за договором страхування, і ризики алеаторних договорів і т. д.

Однак у нашому конкретному дослідженні увага звертається не на звичайний договірний ризик (наприклад, ризик невиконання договору стороною) чи підприємницький ризик, а саме на ті ризики, які властиві договору, за яким підрядник виконує перукарську роботу замовникові.

Ці ризики пов'язані з безпекою замовника. Тут, звичайно, не йдеться про небезпеку загибелі замовника внаслідок укладання даного договору, проте існує реальний ризик завдання шкоди здоров'ю особи.

Перше, що спадає на думку, – це завдання шкоди волоссю чи шкірі замовника. Коли результат проведеної перукарської роботи не задовольняє його очікувань, ми можемо говорити не про безпеку, а про порушення дого-

вірних умов. Маються на увазі права замовника, закріплені в ст. 852 ЦК України, згідно з якими, у разі відступу підрядника від умов договору, що погіршило роботу, замовник має право за своїм вибором вимагати безоплатного виправлення цих недоліків або виправити їх за свій рахунок із правом на відшкодування своїх витрат чи відповідного зменшення плати за роботу.

У разі ж завдання шкоди здоров'ю особи чи спричинення її смерті йдеться про деліктні, а не про договірні правовідносини.

Та чи так це насправді?

Виявляється, що уважний аналіз ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. [10] дозволяє зробити дещо інші висновки.

Так, ст. 3 зазначеного закону закріплює дефініцію, згідно з якою здоров'я визнається станом повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб і фізичних вад.

Людина може індиферентно ставитися до результату перукарських маніпуляцій, які проводяться щодо неї та її волосся, проте в іншому разі «спалена» чи пошкоджена структура волосся, шкіра обличчя, тощо застосування алергічних засобів навряд чи свідчитимуть про здоровий стан такого замовника. Однак тут може «спрацьовувати» суб'єктивний фактор, за якого замовник не буде застосовувати відповідні засоби для захисту свого порушеного права, який може мати прояв лише в компенсаційних виплатах та/чи відшкодуванні завданої шкоди, розмір якої, щоправда, доволі важко оцінювати за даних обставин.

В іншому разі недосагнення очікуваної мети договору замовником (навіть попри дотримання нормативів і відсутності безпосередньої шкоди організму людини і її шкірі, волоссю) не завжди може свідчити про відсутність шкоди, завданої здоров'ю особи (оскільки, як ми вже зазначали вище, йдеться про здоров'я як про сферу психічного та соціального благополуччя особи).

Зазначене дозволяє стверджувати, що за таких обставин йдеться про безпеку в її глобальному розумінні, як про стан, за якого дія зовнішніх та внутрішніх факторів не призводить до смерті, погіршення функціонування та розвитку організму, свідомості, психіки та людини в цілому і не перешкоджає досягненню певних бажаних для людини цілей.

На рівні ж договірної конструкції результатом неналежного виконання договору, за яким підрядник виконує замовлення особи шляхом виконання перукарської роботи, можуть бути наслідки, передбачені ст. 858 ЦК України, яка передбачає відповідальність підрядника.

З огляду на універсальність категорії «безпека», вважаємо, що вона має зайняти чільне місце в загальних нормах ЦК України. Наразі ж вона конкретизована в споживчому законодавстві України, зокрема у ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» (який є спеціальною нормою цивільного законодавства, застосовуваною до окремої категорії осіб – споживачів), згідно з якою під безпекою продукції розуміється відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища за звичайних умов використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції тощо.

П. 19 ст. 1 означеного Закону зазначає, що під «продукцією» розуміється будь-який виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб (напевно, це слід тлумачити як суспільні та індивідуальні потреби людини).

Анотація

Стаття присвячена вирішенню окремих питань, які стосуються захисту прав споживачів перукарських послуг. Автор пропонує визнати безпеку фактором (принципом), який не лише орієнтуватиме на належне виконання договірних умов, але і визначатиме домінанту права людини на життя та здоров'я, що має впливати на вирішення питань укладання публічних договорів, їх дію та наслідки розірвання, невиконання чи неналежного виконання.

Ключові слова: споживач, перукарські послуги, захист цивільних прав, безпека, здоров'я, цивільні правовідносини, підряд, замовлення, захист прав та охоронюваних законом інтересів.

З огляду на пріоритетність права людини на життя, здоров'я над іншими, в т. ч. правами, які витікають із укладених (чи ще не укладених) договорів, має бути усвідомлено і нормативно закріплена в актах позитивного права норма, яка дозволяла б обмежувати дію окремих норм та принципів цивільного права з урахуванням пріоритетності принципу безпеки. Так, за наявності загрози життю чи здоров'ю особи замовника виконавець повинен мати не лише право не укладати публічний договір про приєднання, але й обов'язок відмовити замовникові, а у разі, коли виконання договору уже розпочалося і вже в процесі виконання такого стали відомі загрози безпеці замовника, – припинити виконання такого договору та вжити всіх можливих заходів для недопущення негативних наслідків вчинених дій. Виконавець повинен звільнитися за невиконання чи неналежне виконання договору.

Висновки. Таким чином, робимо висновок, що категорія безпеки має стати одним із визначальних факторів-принципів договірного права та цивільного права в цілому, що має бути закріплено в загальній частині ЦК України, зокрема у п. 7 ч. 1 ст. 3 ЦК України (загальні засади цивільного законодавства).

На нашу думку, такий підхід стане одним із перших кроків у даному напрямку, який зможе коригувати всю систему цивільного права, зокрема у сфері договірної дисципліни, підстав для розірвання договору, звільнення особи від відповідальності тощо, якщо йтиметься про вирішення питання безпеки особи.

Анотація

Статья посвящена решению отдельных вопросов, касающихся защиты прав потребителей парикмахерских услуг. Автор предлагает признать безопасностью фактором (принципом), который не только ориентирован на обеспечение надлежащего выполнения договорных условий, но и призван определять доминанту права человека на жизнь и здоровье, что должно влиять на решение вопросов заключения публичных договоров, их действие и последствия расторжения, невыполнение или ненадлежащего исполнения.

Ключевые слова: потребитель, парикмахерские услуги, защита гражданских прав, безопасность, здоровье, гражданские правоотношения, подряд, заказ, защита прав и охраняемых законом интересов.

Terekhov R.G. The safety factor in the mechanism of civil law protection of the rights of consumers of hairdressing services

Summary

The article is devoted to solving certain issues concerning the protection of the rights of consumers of hairdressing services. The author proposes to recognize safety as a factor (principle), which not only aims at ensuring the proper fulfillment of contractual conditions, but also is intended to determine the dominant human right to life and health, which should influence the decision of issues of public contracts, their effect and the consequences of termination, non-execution or improper performance.

Key words: consumer, hairdresser's services, protection of civil rights, safety, health, civil law, contract, order, protection of rights and legitimate interests.

Список використаних джерел:

1. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2006. 220 с.
2. Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2012. 247 с.
3. Коршакова О.М. Захист прав споживачів житлово-комунальних послуг: цивільно-правовий аспект: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2014. 205 с.
4. Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва І.В., Яроцький В.Л. Цивільне право України: підручник: у 2 т. Київ, 2004. Т. 2. 552 с.
5. Нечипуренко М.О. Договір на проведення оцінки майна (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2014. 235 с.
6. Иоффе О.С. Обязательственное право. Москва, 1975. 880 с.
7. Самойленко Г.В. Договір перевезення вантажів у внутрішньому водному сполученні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Харків, 2003. 182 с.
8. Стрельцова Є.Д. Договір морського перевезення вантажу: порівняльний аспект :дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Харків, 2001. 156 с.
9. Мартиросян А.Г. К вопросу о риске в гражданской праве Российской Федерации. Современное право. 2009. № 9. С. 60–64.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.